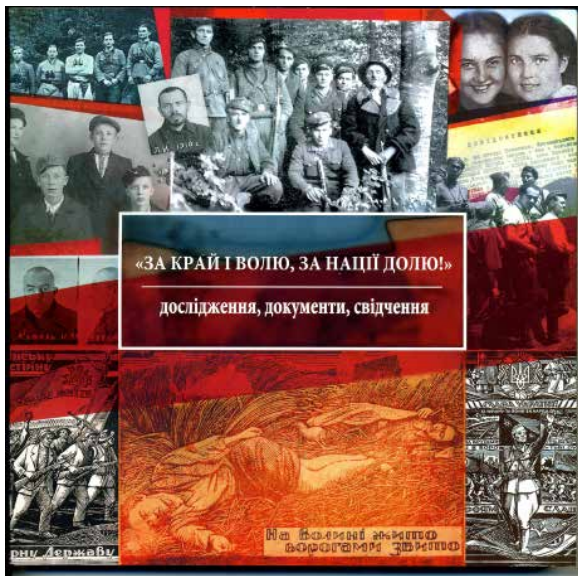

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

© *Василь ГУМЕНЮК*

АКАДЕМІЧНЕ ВИДАННЯ ПРО УКРАЇНСЬКИЙ РЕЗИСТАНС 40–50-х РОКІВ ХХ ст.

Майже півстоліття (з 1942 по 1991 р., а в РФ дотепер) український резистанс 40–50-х років ХХ ст. не був предметом науково-історичного вивчення на високому академічному рівні, а лише об'єктом злісного шельмування під пильним наглядом спецслужб (НКВД, НКГБ, МГБ і КГБ) та ідеологічних відділів компартії у вигляді тисяч публікацій-прокльонів у ЗМІ, сотень брошур та «монографій» (від «Українсько-німецьких націоналістів» Д. Мануїльського 1946 р. до «Безбатченків» вигаданого «Клима Дмитрука», а насправді полковника КГБ Євстафія Гальського,

що вийшла аж трьома виданнями – 1972, 1974 і 1980 рр.). До цього переліку можна додати хіба ще книгу В. Масловського «З ким і проти кого воювали українські націоналісти в Другій світовій війні», котру опублікували в Москві українською (sic!) мовою 1999 р. (тобто вже після дезінтеграції СРСР), а намагалися поширювати в мережі книгарень та вуличних яток в Україні. У 2016 р. цей «твір» переклали на російську (там-таки в Москві) і перевидали масовим тиражем (імовірно, що її разом зі зброєю та боєприпасами завозять в ОРДЛО «гуманітарними конвоями»).

Були, звичайно (і далі виходять), документальні матеріали у видавництві «Літопис УПА», котрі в РФ оголошені «екстремістською літературою». Це видавництво засноване на американському континенті колишніми політемігрантами (переважно – безпосередніми учасниками бойових дій у лавах УПА) без академічних титулів та вузівських дипломів історичного профілю, тому дехто у світі (і, на жаль, в Україні) вважає ці публікації некритичними, навіть тенденційними, оскільки там, мовляв, замовчують «негативні сторінки українського збройного підпілля», а подають лише «суцільні позитиви».

Само собою зрозуміло, що дипломовані історики України до проголошення державної незалежності, підтвердженої Всеукраїнським референдумом 1 грудня 1991 р., не могли об'єктивно досліджувати резистанс 1940–1950-х років, і така тенденція зберігалася аж до 2014 р. через режим секретності державних архівів (і партійних, і спецслужб), а також – будемо відвертими – через «інерцією мислення» істориків, яких десятиліттями виховували на комуністично-імперських засадах так званого «історичного матеріалізму».

Своєрідним «проривом» у цьому напрямі є академічний збірник матеріалів під назвою «"За край і волю, за нації долю!": дослідження, документи, свідчення», виданий Національним музеєм історії України у Другій світовій війні (генеральний директор – заслужений працівник культури України Іван Ковальчук) та Інститутом історії України НАН України (директор – академік НАН України Валерій Смолій; він же автор «Вступного слова» до цього збірника). Поліграфічно якісна книга обсягом 324 сторінки опублікована київським видавництвом «Аеростат» як науково-документальне видання, прорецензоване докторами історичних наук, професорами Павлом Гай-Нижником (його рецензію можна прочитати за посиланням <http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc/2017doc-za-kray-i-volyu.php>) та Юрієм Сорокою. Вихід цього збірника у світ означає, що дослідження українського резистансу середини ХХ-го століття «вийшли з підпілля» й стали об'єктом уваги академічної науки. А це можна лише вітати!

Ініціатором видання став колектив Національного музею історії України у Другій світовій війні під керівництвом заслуженого працівника культури України, заступника генерального директора музею з наукової роботи Любові Легасової. Значний вклад у його появу зробили співробітники відділу історії рухів Опору та інших підрозділів. До публікації аналітичних статей долучилися історики наукових установ та вузів Києва й інших великих міст України, зокрема професори Іван Патриляк, Олександр Лисенко і Юрій Шаповал, кандидати історичних наук Володимир Сімперович і Руслан Забілий. І хоча в Москві збірник, очевидно, теж зарахують до «екстремістської» літератури і накладуть (або й уже наклали) табу на його ввезення до РФ, участь у його укладанні потужної когорти дипломованих істориків найвищої кваліфікації є свідченням перед усім світом, що Україна нарешті неупереджено вивчає власну новітню історію, сторінки якої донедавна були суцільною «білою плямою».

Докладне ознайомлення з книгою навіть мені – людині за освітою далекій від академічних історичних пізнань, але багато років вишколюваній радянськими ідеологічними принципами підготовки спеціалістів у вузах (де, як відомо, незалежно від того, ким маєш стати, – інженером, агрономом чи ветеринарним лікарем – тебе змушували вивчати «Історію КПС», «Марксистсько-ленінську філософію», «Політекономію» та «Науковий комунізм») – абсолютно ясно, що цей збірник – то не сукупність пропагандивних матеріалів, мета яких – відбілити борців за незалежність України середини ХХ ст., яким навішано вигадані ярлики з метою плюндрування їхньої пам'яті, а спроба об'єктивно дослідити сам

феномен, що охопив щонайменше півмільйона осіб з усіх областей нашої держави – «від Чернігова до Чернівців, й від Лугані по гордий Львів» (Яр Славутич).

Скажу відразу: збірник – це не «полегшене читиво» на кшталт «Трьох мушкетерів» й для непідготовленого (в історичному плані) читача буде складним. Видання, зрештою, й не розраховане на широку аудиторію, а призначене (як мені видається) передусім для науковців вузів, де функціонують історичні факультети, науково-дослідним установам гуманітарного профілю, студентам і аспірантам-історикам тощо. Думаю, що книга стане у пригоді письменникам, котрі шукають історичні сюжети для майбутніх творів (на кшталт «Трощі» Василя Шкляра), а також тим, хто веде пошук близьких і рідних, зниклих безвісти в горнилі того часу і подій.

Що ж знайде читач у цьому збірнику? Розпочинається він, як вже зазначено, «Вступним словом» академіка Валерія Смоля, який наголосив: «...Так уже повелося, що українці завжди, за всіх часів і обставин, важко і жертовно боролися за власну долю [...]. Сучасні процеси державотворення актуалізують цю проблематику в академічному і в суспільно-політичному дискурсі. З огляду на це підготовлене колективом авторів та упорядників видання, безумовно, стане помітним внеском не лише у прирощення фундаментальних знань, а й виконуватиме просвітницьку функцію».

В «Слові від упорядників» заступник генерального директора з наукової роботи Національного музею історії України у Другій світовій війні Любов Легасова зазначає: «Пропоноване науково-документальне видання є своєрідним підсумком роботи наукових співробітників у всіх напрямках роботи Музею. Його мета – популяризувати наратив українських істориків, які відображають деякі характерні тенденції сучасної історіографії УПА і студіювання її різноманітних аспектів, увести в науковий обіг нові музейні джерела з повстанського середовища, дати загальне уявлення про особливості тематичної фондової колекції Національного музею».

Збірник складається із трьох частин і «Науково-довідкового апарату». Перша частина («Наукові дослідження») містить такі статті: «Український визвольний рух та його місце у вітчизняній концепції Другої світової війни» Івана Патриляка; «Втрати УПА та українського націоналістичного підпілля в роки Другої світової війни та повоєнне десятиліття» Олександра Лисенка; «До питання організації УПА. Бачення, ідеї, реалізація» Руслана Забілого; «УПА і "Волинська різанина": як досліджувати і як пам'ятати» Юрія Шаповала; «Український визвольний рух: джерелознавчий зріз музейної колекції» Валентини Смірної та Олександра Білоуса; «Український визвольний рух в усноісторичних джерелах (за матеріалами музейної колекції)» Володимира Сімперовича; «Відомості про загиблих або померлих вояків УПА (зокрема у ВТТ ГУЛАГу), а також членів їхніх родин, мешканців Верховинського району Івано-Франківської області як джерело вивчення повстанського руху на Гуцульщині» Володимира Третяка.

Друга частина – це першопублікація архівних матеріалів Андрія Михалевича-«Дениса» (названого спочатку «Архів "Коса"» і переданого до Національного музею історії України у Другій світовій війні Рівненською обласною організацією Всеукраїнського братства ОУН-УПА), які охоплюють період 1943–1950 рр. У масиві – 58 (!) унікальних документів найрізноманітнішого плану, які всебічно характеризують функціонування українського збройного підпілля на Рівненщині та Волині в часі його становлення і активного функціонування. Переповідати опубліковане означає написати щонайменше десяток сторінок тексту, але можу запевнити: це багатющий матеріал для істориків і краєзнавців, а також для тих, хто бажає самостійно ознайомитися з принципами функціонування УПА «з перших уст», а не в інтерпретації третіх осіб. Друга частина займає «левоу пайку» обсягу збірника (сторінки зі 133 по 262) і є, на мій погляд, дуже цінним матеріалом для дослідників. За роки незалежності України віднайдено десятки архівів підпілля 1940–1950-х років, але уведено в науковий обіг лише хіба так званий «Озернянський архів» з Тернопільщини, тоді як решта знаходяться «у процесі вивчення», опубліковано тільки окремі фрагменти або лише короткі повідомлення про факт віднайдення.

Значний інтерес становить третя частина під назвою «Визвольна боротьба крізь призму музейних джерел» (сторінки 263–298). Тут якісні фотокопії підпільних видань, листівок, творів Ніла Хасевича, світлини повстанців (зокрема й ідентичні, зроблені в глибокому підпіллі), одягу, зброї, побутового інвентаря із бункрів і криївок та багатьох інших речей, чудом збережених у невиявлених чекістами підземеллях або подарованих Музею людьми, котрі зберігали (з ризиком бути покараними за «бандпосібність») сімейні реліквії.

Завершує збірник добротнo оформлений «Науково-довідковий апарат». Він включає «Біографічні етюди персоналій», «Іменний покажчик», «Географічний покажчик» та «Список умовних скорочень». Процитовано 340 джерел у авторських публікаціях. Усе це перетворює видання на своєрідну «міні-енциклопедію», яка з одного боку, знайомить з українським збройним підпіллям означеного часу тих, хто лише розпочинає «вхід у проблему», а з другого, є важливою джерельною базою для вже досвідчених дослідників, котрі ведуть пошук чи то персоналій, чи територіальних характеристик функціонування загонів УПА. На моє глибоке переконання, збірник «За край і волю, за нації долю!» (слова з пісні «Ми українські революціонери» Петра Болахівського-Бояна) слугує взірцем підходу до подальшої публікації як науковцями, так і непрофесійними авторами видань, присвячених тематиці українського резистансу середини ХХ ст.